

ABBASİ DEVLETİNDE İÇ ÇEKİŞMELERİN MERKEZİNDE BİR VELİAHT: İSÂ BİN MÛSÂ

 Mehmet DALKILIÇ^a

Öz

Abbâsî Devleti Abbâs bin Abdülmuttalib'in soyundan gelenler tarafından kurulmuştur. Saltanat ile yönetilen tüm devletlerde olduğu gibi Abbâsî Devleti de Abbâs'ın soyundan gelenler tarafından yönetilmiştir. Böyle bir yönetim biçimi devletin aynı soydan idaresini garanti altına almış gözükse de bu yönetim tarzı veliahtlık hususunda tartışma ve çekişmelerin yaşanmasını engelleyememiştir. Zira, veliaht belirleme konusunda tartışmalar daha ilk halife Ebu'l-Abbâs zamanında kendini göstermeye başlamış ve sonraki zamanlarda da ciddi problemlere sebep olmuştur. Özellikle Halife Ebu Ca'fer el-Mansûr ve Mehdi döneminde hanedan içi tartışmalar belirgin bir hale gelmiştir. Gerek Ebu Ca'fer el-Mansûr, gerekse Mehdi döneminde tartışmaların merkezinde yer alan şahıs İsâ bin Mûsâ idi. O, Ebu'l-Abbâs es-Seffâh tarafından ikinci veliaht tayin edilmiş ancak, Ebû Ca'fer el-Mansûr'un baskısı ile veliahtlık sırasını halifenin oğluna bırakmak zorunda kalmıştır. Halife Mehdi döneminde tüm veliahtlık haklarından vazgeçmeye zorlanmış bir müddet sonra da hayatını kaybetmiştir. İlk dönem Abbâsî Devleti'nde veliahtlık tartışmalarının merkezinde yer alan İsâ bin Mûsâ önemli bir siyasi figürdür. Siyasi ve askeri bakımdan üstün yeteneklerinin olması İsâ bin Mûsâ'nın tercih edilmesini sağlamıştır. Bu çalışmada İsâ bin Mûsâ'nın Abbâsî yönetimindeki konumu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun yanında, yasal veliaht olmasına rağmen bu hakkından neden vazgeçmek zorunda kaldığı sorusuna cevap aranacaktır. Ayrıca, Abbâsî hanedanı içerisindeki güç dengeleri ve bu dengelerin veliahtlık mücadelelerine etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: İslam Tarihi, Abbâsiler, İsâ bin Mûsâ, Veliahtlık, Ebû Ca'fer el-Mansûr, Mehdi.

A HEROED AT THE CENTER OF INTERNAL CONFLICT IN THE ABBÂSÎD STATE: ISA IBN MUSA

The Abbâsîd State was founded by the descendants of Abbas ibn Abdulmuttalib.

^a Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, mehmetdalkilic@kayseri.edu.tr

As in all the states by sultanate, the Abbasid State was also ruled by the descendants of Abbâs. Although such a form of government seems to guarantee the same lineage administration of the satate, this management style has not been able to prevent debates and conflicts about the heirship. Because debates about the heir apparent began to emergence in the time of the first caliph Abu'l-Abbâs and caused serious porblems in later times. The person at the center of the discussions, both during the reign of Abu Ja'far al-Mansur and the Mahdi, was Isa ibn Musa. He was appointed as the second heir to throne by Abu'l-Abbâs as-Saffâh, but he had to leave the heir to the son of the caliph due to the pressure of Abû Jafar al-Mansûr. During the reign of the Caliph Mahdi, he was forced to give up all his crown rights and died after a while.

Isa ibn Musa, who was at the center of the heirship debates in the first period of the Abbâsîd state, is an important political figure. Having political anda military skills made Isa ibn Musa preffered. In this study, the position of Isa ibn Musa in the Abbâsîd administration will be tried to be revealed. In addition, an answer will be sought to the question of why he had to give up this right despite being the legal heir. In addition, the balance of power in the Abbâsîd dynasty and the effects these balances on the succession struggles will be emphasized.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Îsâ bin Mûsâ, Abbâsî hanedanına mensup önemli bir şahsiyettir. Tam künyesi Îsâ bin Mûsâ bin Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas bin Abdûlmuttalib'tir.¹ Babası Mûsâ, Abbâsî ihtilalini planlayan ve başlatan İmam Muhammed bin Ali'nin oğlu² olup kardeşi İbrahim gibi Ümmü veled idi.³ 81 /700 yılında dünya gelen Mûsâ bin Muhammed genç denebilecek bir yaşta 108 / 726 tarihinde Anadolu bölgesine yapılan sefer esnasında hayatını kaybetti.⁴

Îsâ bin Mûsâ, Abbâsî ihtilalinin başlamasından üç ya da dört yıl sonra

¹ İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali bin Hasan, *Târîhu medîneti Dimeşk*, (Beirut: Dâru'l-fikr,1995), 48/ 7.

² İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim, *el-Meârif* (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 212.

³ Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Yahyâ, *Ensâbu'l-esrâf*,(Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1978), 3/114; *Ahbâru'd-devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, thk. Abdulazized-Dûrî-Abdulcebbâr el-Muttalibî (Beirut: Dâru't-talia, 1971), 234.

⁴ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 48/8-9; Abdülmün'im Mâcid, "Îsâ b. Mûsâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/482.

103 / 721 veya 104 / 722 tarihinde Humeyme'de⁵dünyaya geldi.⁶Humeyme Şâm bölgesinde Abbâsi aile üyelerinin yaşadığı bir yerleşim birimi idi. Velid bin Abdülmelik tarafından siyasi çekişme sonucu sürgüne gönderilen Abbâsi ailesi Süleymân bin Abdülmelik zamanında sürgünden dönerek ilgili halifenin izni ile buraya yerleşmişti.⁷

Babasının 108 / 726 tarihinde hayatını kaybettiği göz önünde alındığı zaman İsa bin Musa'nın beş ya da altı yaşlarında bir çocuk olduğu anlaşılmaktadır. Küçük yaşta babasını kaybeden İsa'nın koruma ve bakımını üstlenen kişi amcası İbrâhîm bin Muhammed oldu.⁸Musa bin Muhammed ve İbrâhîm bin Muhammed'in aynı anneden dünyaya gelmiş olması, böyle bir himayeyi bizler için anlaşılır hale getirmektedir. İsa bin Musa bu şekilde amcası İbrâhîm bin Muhammed'in gözetiminde yetişti. İsa bin Musa'nın gerek çocukluk gerekse gençlik yıllarına ait elimizde yeterli bilgi mevcut değildir. Bu durum, Abbâsi ailesi hakkında bilgi veren tarihi kaynakların özellikle 100 / 718-719 tarihinden itibaren Humeyme, Kûfe ve Horasân hattında yaşanan hadiseler ve bu hadiselerde ön plana çıkmış kişilerden bahsetmiş olması ile izah edilebilir. Abbâsi ihtilali sürecine şahitlik eden ve bu süreçte büyüyen İsa bin Musa hakkındaki bilgiler 131 / 749 yılından sonra daha açık hale gelmektedir. Rivayete göre Abbâsi ihtilalini yöneten ve aynı zamanda İsa bin Musa'nın koruyuculuğunu üstlenmiş olan İmâm İbrâhîm bin Muhammed'in gerçek kimliği bu tarihte ortaya çıktı.⁹ Emevî Halifesi Mervân bin Muhammed Humeyme'ye gönderdiği adamları vasıtasıyla İbrâhîm bin Muhammed'i yakalatıp Harrân'a getirtti.¹⁰

Halifenin adamları tarafından yakalanıp başkente getirilen ve daha sonra zindana atılan İbrâhîm bin Muhammed güvenilir adamları vasıtasıyla Humeyme'de bulunan Abbâsi ailesinin önde gelen isimlerine bundan sonraki süreçte takip edecekleri yolu bildirdi.¹¹İlgili rivayete göre İmâm İbrâhîm bin Muhammed kendi yerini alacak kişi olarak Ebu'l-Abbâs'ı belirlemişti.¹²

⁵Hamevi, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh, *Mucemu'l-büldân* (Beyrût: Dâru's-sadr, 1977), 2/307.

⁶İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 48/8.

⁷Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 3/78.

⁸İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 48/9; Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

⁹*Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, 392-393.

¹⁰*Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, 394. Ayrıca bkz. İbnü't-Tiktaka, SafiyüddînEbû Cafer Muhammed bin Tâcüddin Ebu'l-Hasan Ali bin Tabâtabâ, *el-Fahrî* çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat, 2016), 111.

¹¹*Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, 409-410.

¹²*Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, 409; Cehşiyârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdûs, *Kitâbu'l-vuzerâ ve'l-küttâb*, (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1980), 85.

Tutuklu olan İmam İbrâhîm'in emirlerini Abbâsî aile üyelerine bildirme görevi Ebu'l-Abbâs'a aitti ve o bu emri aile üyelerinden sadece Ebu Ca'fer, İsâ bin Mûsâ, Abdullah bin Ali, Ca'fer bin Yahyâ ve Kusaym bin el-Abbâs'a bildirdi.¹³

A. Ebu'l-Abbâs Es-Seffâh Dönemi: İsâ Bin Mûsâ'nın Veliht Oluşu

Harrân şehrinde tutuklu bulunan İmâm İbrâhîm bin Muhammed'in emirleri doğrultusunda Abbâsî ailesine mensup insanlar Humeyme'den ayrılarak Kûfe şehrine doğru yola çıktılar.¹⁴Kafilede İsâ bin Mûsâ da yer almaktaydı.¹⁵Kûfe'ye geldikleri zaman Kûfe baş sorumlusu Ebu Seleme el-Hallâl tarafından karşılanan Abbâsî ailesi ilgili sorumlu tarafından gizli bir yerde saklandı. Ancak İmâm İbrahim bin Muhammed'in Harrân'da tutuklu olduğu zindanda esrarengiz biçimde ölmesi ya da öldürülmesi Ebû Seleme'nin niyetinin değişmesine yol açtı. O, İmâm İbrahim bin Muhammed'in ölümü üzerine Hz. Ali soyundan gelen bazı isimlere mektup göndererek onlardan başa geçmelerini talep etti.¹⁶ Ancak Ebû Seleme, haber gönderdiği Ca'fer bin Muhammed ve Abdullah bin Hasan'dan olumlu bir yanıt alamadı.¹⁷ Diğer taraftan Abbâsî taraftarları hanedan üyelerinin saklı tutulduğu yeri öğrenerek onları buldukları yerden çıkartıp Ebu'l-Abbâs'ı Kûfe Mescidi'nde halife ilan ederek biat ettiler.¹⁸ İsâ bin Mûsâ da diğer aile üyeleri gibi Ebu'l-Abbâs'ın hilafetine destek verdi.¹⁹ Ebu'l-Abbâs Abbâsî devletinin ilk yöneticisi idi. Ancak hâlihazırda Emevî hükümdarı Mervân bin Muhammed hayatta idi ve Emevi ordusu tam anlamıyla mağlup edilmemişti. Ebu'l-Abbâs, Mervân bin Muhammed ve ordusunu mağlup edecek kişinin kendisine veliaht olacağını ilan etti.²⁰ Halifenin amcası olan Abdullah bin Ali bu vaadi kabul etti. Mervân bin Muhammed ile yapmış olduğu savaşı

¹³*Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, 410.

¹⁴Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 3/128; Anonim, *Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi*, 410-411; Taberî, EbûCa'fer Muhammed bin Cerîr, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2008), 4/ 344;Cehşiyarî, *Kitâbu'l-vuzerâ ve'l-küttâb*, 85.

¹⁵Ya'kûbî, Ahmed bin İshâk bin Ca'fer bin Vehb bin Vâdih, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrût:Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye,2002), 2/244; Cehşiyarî,*Kitâbu'l-vuzerâ ve'l-küttâb*, 85;Mes'ûdî, Ebû'l-Hasân Ali bin Hüseyin bin Ali, *Mürûcu'z-zeheb*, (Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, tsz.), 3 / 182; Mâcid, "İsâ b. Mûsâ", 22/482.

¹⁶Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 3/ 139; Cehşiyarî, *Kitâbu'l-vuzerâ ve'l-küttâb*, 86.

¹⁷*Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2 /243.

¹⁸Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 3/ 139-143; Taberî,*Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4 / 346;İbnü'l-Esîr, İzzüddînEbû'l-Hasan Ali bin Muhammed, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1987), 5 /63-64; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Kahire: Dâru'l-Hicr, 1998), 13/ 275-276.

¹⁹Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 3/143;Mâcid, "İsâ b. Mûsâ", 22/482.

²⁰Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*,3/377.

kazandı.²¹ Ancak Ebu'l-Abbâs amcası Abdullah bin Ali'nin veliahtlığı hususunda herhangi bir girişimde bulunmadı. İşin ilginç tarafı Abdullah bin Ali'nin bu meseleyi Ebu'l-Abbâs'ın ölümüne kadar gündem yapmamış olmasıdır. Bu durum Ebu'l-Abbâs'ın veliahtlık sözünün sınırlı sayıda insan tarafından biliniyor olması, Abdullah bin Ali'nin Ebu'l-Abbâs'a güvenmesi, bu durumu resmileştirme talebinde bulunmayışı ya da çıktığı askeri seferler nedeni ile buna fırsat bulamayışı ile izah edilebilir.²²

Veliahtlık meselesinde herhangi bir iddia ya da isteğe sahip olmayan İsa bin Musa'nın bu dönemde faaliyetleri dikkat çekicidir. Halife Ebu'l-Abbâs, İsa bin Musa'yı Vâsıt şehrini kuşatan Hasan bin Kahtebe komutasındaki orduya yardım etmesi için bu bölgeye göndermiştir.²³ Gerek bu olayda göstermiş olduğu gayret gerekse idari anlamda sahip olduğu yetenek İsa bin Musa'nın Kûfe valisi olarak atanmasına yol açmıştır.²⁴ Diğer taraftan 134 / 752 tarihinde Ebu'l-Abbâs'ın izniyle İsa bin Musa insanlara hac yaptırmıştır.²⁵

İsa bin Musa'nın bizzat Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ın emri ile Vâsıt kuşatmasına yardımcı olacak ordunun komutanı olarak ilgili bölgeye gönderilmesi, Kûfe gibi önemli bir şehre vali olarak tayin edilmesi ve hac emirliği görevine getirilmiş olması dikkat çekici olaylardır. İlgili olaylar mevcut halifenin İsa bin Musa'ya bakış açısını göstermesi bakımından birtakım ipuçları verecek niteliktedir. Öncelikli olarak Irak bölgesinde Emevî direncinin tamamen kırılmasını sağlayacak Vâsıt kuşatmasına İsa'nın gönderilmiş olması onun askeri tecrübesini göstermektedir ve Ebu'l-Abbâs bu tecrübeden faydalanmak istemiştir. İkinci olarak; Kûfe gibi Irak bölgesinin en önemli şehrine vali olarak onun atanmış olması halifenin kendisine duyduğu güveni göstermektedir. İsa bin Musa'nın hac emiri olarak tayin edilmesi, onun daha geniş bir kitle tarafından tanınması içindir. Olayları bir bütün olarak ele aldığımız zaman karşımıza çıkan gerçek şudur; Halife Ebu'l-Abbâs, İsa bin Musa'ya güvendi ve onun idari ve askeri yeteneklerini takdir etti. İsa bin Musa, 134 / 754 tarihinde halife tarafından

²¹Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 3/103; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 352; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /69-72.

²²Cem Zorlu, *Abbâsilere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyenlar*, (Ankara: Ankara Okulu, 2001), 49-50.

²³Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/350; Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

²⁴İbn Hayyât, Ebu Amr eş-Şeybani, *Târîhu İbn Hayyât*, (Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 270; Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

²⁵İbn Hayyât, *Târîhu İbn Hayyât*, 269; Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2 /253, 273; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 4 /583; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /94; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /289; Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

hac emiri olarak görevlendirdi. İlgili görevlendirmeler dönemin siyasi şartları ile izah edilebilecek bir husustur. Bu manada, Ebu'l-Abbâs devletin kuruluş süreci aşamasında Davûd bin Ali, Abdullah bin Ali, Süleymân bin Ali başta olmak üzere amcalarından ciddi destek almıştı. Mervân bin Muhammed'in ordusunu mağlup edecek kişinin veliahtı olacağını ilan etmiş ve amcası olan Abdullah bin Ali bu şartı yerine getirmişti. Ebu'l-Abbâs zor bir zamanda belki de aceleye getirilmiş bu karardan dolayı pişmanlık duydu. Amcalarının hanedan içerisindeki gücü ve etkinliğini bildiği için bu meseleyi uzun bir zaman dile getirmede. Ancak diğer taraftan hanedan içi dengeleri kendi lehine çevirmek için birtakım hamleler yapma gereği hissetti. Bu bağlamda, Îsâ bin Mûsâ gerek idari, gerekse askeri tecrübesi olan bir hanedan üyesi idi ve Abbâsî halifesi askeri ve idari yeteneği olan yeğeni Îsâ'yı ön plana çıkartarak amcalarına karşı alternatif oluşturmayı amaçladı. Tarihi rivayetler Halife Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ın ölmeden kısa bir süre önce veliaht tayini yaptığını ve bu esnada birinci veliaht Ebu Ca'fer'in hac emiri olarak Mekke'de bulunduğunu aktarır. Bu nedenle Ebu'l-Abbâs veliaht meselesinde verdiği nihai kararı bizzat Îsâ bin Mûsâ'ya bildirmiş ve bir müddet sonra vefat etmiştir.²⁶

Abbâsî Halifesi Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'ın ömrünün son günlerine kadar veliahtlık meselesi hakkında herhangi bir girişimde bulunmamış olması; dikkat çekici bir husustur. Ebu'l-Abbâs'ın bu konuda temkinli davranmış olması; hanedan içi dengeleri gözetme isteği ya da Abdullah bin Ali'nin tepkisi ve gücünden korkma ile izah edilebilir.²⁷ Ebu'l-Abbâs'ın ölümünden hemen sonra amcası Abdullah bin Ali'nin büyük bir isyan hareketi başlatmış olması bu durumu teyid etmektedir.

Halife Ebu'l-Abbâs'ın ölmeden önce iki veliaht tayin etmesi o dönemin şartları açısından anlaşılabilir bir siyasi tercihtir. Halife ilgili tercihi ile yeni kurulmuş devletin varlığını problemsiz biçimde sürdürmesini amaçlamıştır. Ebu Ca'fer'in ilk veliaht tayin edilmesi, halife ile kardeş olması ve sahip olduğu yetenekler ile izah edilebilir. İkinci veliaht olarak Îsâ bin Mûsâ'nın tercih edilmesine gelince; böyle bir tercih Abbâsî hanedanının iktidarını garanti altına alma gibi bir amaca yönelikti. Ebu'l-Abbâs gücü ve etkinliği fazla olan amcalarından biri yerine onlara kıyasla gücü sınırlı olan yeğeni Îsâ bin Mûsâ'yı tercih etti. Böylelikle veliahtlık meselesinin devleti parçalamasının önüne geçmek istedi.

²⁶Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/374, 377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /99-100.
²⁷Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyanlar*, 51.

B. Ebû Ca'fer El-Mansur Dönemi: İlk Veliht Olma Hakkının Mehdi'ye Devri

Ebû Ca'fer hac emirliği görevini yerine getirip Irak bölgesine doğru yola çıktığı zaman Halife Ebu'l-Abbâs'ın ölüm haberini aldı.²⁸ Bu gelişme Ebû Ca'fer'i ziyadesiyle endişelendirdi. Mevcut halifenin ölüm haberi ile Abdullah bin Ali'nin isyan etme ihtimali söz konusu idi. Ebu'l-Abbâs'ın ikinci veliahdı olan İsa bin Musa durumu kontrol altında tutabilmek için büyük gayret gösterdi. Ebu Ca'fer adına hanedan üyelerinden biat aldı ve daha sonra Abdullah bin Ali'ye, biat etmesi için bir elçi gönderdi.²⁹ Ancak biat için kendisine haber gönderilen Abdullah bin Ali yeni halifeye biat etmedi.³⁰ Kendisinin halife olduğunu iddia ederek Şâm ve Cezire bölgesinde büyük bir ayaklanma başlattı.³¹ Enbâr şehrine gelen Ebû Cafer isyanı bastırmak için Horasân valisi olan Ebu Müslim el-Horasâni'den yardım istedi. Ebû Müslim askerleri ile birlikte halifenin bulunduğu Enbâr şehrine geldi. Onu karşılayan İsa bin Musa oldu. Ebû Müslim bu esnada Ebû Ca'fer el-Mansûr'un veliahtı olan İsa bin Musa'yı kışkırtmaya kalkıştı. Onu yanına çağırarak: "*Sen, imamın vekilisin. Hilafet işi Ebû Ca'fer'den ziyade sana layıktır.*" dedi. Ancak İsa bin Musa kendisine yapılan teklifi kabul etmedi. Amcasının hilafet daha layık olduğunu, şayet hilafeti kendisine bıraksa kendi nefisini değil onu tercih edeceğini beyan ederek olumsuz yanıt verdi.³² Halife Ebû Ca'fer ikili arasında yaşanan olayları öğrendi. Ebû Müslim'e tepki göstermedi. Çünkü hâlihazırda amcasının isyanı sürüyordu. Halife, Ebu Müslim meselesini sonraki bir tarihe erteledi. Abdullah bin Ali isyanının bitiminden sonra veliahtı İsa bin Musa'yı da kullanarak Horasân valisini tasfiye etmeyi başardı.³³

Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un hilafetinin başında yaşadığı en büyük kriz olan Abdullah bin Ali isyanı Horasân valisi Ebû Müslim ve askerlerinin

²⁸Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/375; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /301.

²⁹Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 375-376; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /100. Mes'ûdi'ye göre hem Ebû Ca'fer hem de İsa bin Musa için biat alan kişi İsa bin Ali idi. Bkz. Mes'ûdi, *Mürûcu'z-zehab*, 3 /204.

³⁰Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 376; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /302.

³¹Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 376-377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /102; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /302.

³²Belâzurî, *Ensâbu'l-esrâf*, 3/185; İbn Asem, Ahmed el-Küfî, *el-Fütûh*, (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1992), 3 /364.

³³ Ebû Müslim'in öldürülme nedenleri ve süreci hakkında bkz. Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/380-388; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /105-113; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /305-313; İbnü't-Tıktaka, *el-Fahrî* 127-129.

gayretleri ile bastırıldı.³⁴ Mağlup olan ve kaçmak zorunda kalan İsyancı Abdullah bin Ali bir müddet saklandı. Basrâ valisi olan kardeşi Süleymân bin Ali onun saklanmasında yardımcı oldu.³⁵ Ancak bu durum uzun müddet devam edemezdi. Bu nedenle Abdullah'ın kardeşi olan Süleymân bin Ali ve Îsâ bin Ali halifenin nezdinde girişimlerde bulunarak onun için af talebinde bulundular. Halife, Abdullah bin Ali'yi ele geçirmenin başka bir yolu olmadığını anlayarak onun kardeşlerine af talebini kabul ettiğini bildirdi. Süleyman bin Ali ve Îsâ bin Ali, Abdullah bin Ali'nin hayatta kalması için başka bir yol olmadığını düşünüyorlardı. Halife Ebû Ca'fer'in vermiş olduğu güvence ile Abdullah bin Ali, iki kardeşi eşliğinde Enbâr şehrine giderek 139 / 757 tarihinde teslim oldu.³⁶Kardeşlerin beklentisi Abdullah bin Ali'nin serbest bırakılmasıydı. Ancak Ebû Ca'fer onu serbest bırakmadı aksine onu zindana attırdı. Halife Ebu Ca'fer amcası Abdullah bin Ali'nin potansiyel bir tehlike olduğunu düşünmekteydi. Onun hakkında kesin bir karar verene kadar onu gözetim altında tutmayı uygun buldu.³⁷İşin ilginç tarafı Hz. Hasan soyundan gelen ve Medine'de isyan başlatan Muhammed bin Abdullah ve Basra'da ilgili isyandan hemen sonra ortaya çıkan İbrahim bin Abdullah isyanından sonra bu meseleyi kesin bir biçimde çözüme yönünde irade göstermiş olmasıdır.³⁸

Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un amcası Abdullah bin Ali hakkında kesin bir hüküm verme noktasında aceleci davranmamış olması hem dönemin şartları hem de hanedan içi dengelerin korunması hususu ile izah edilebilecek bir durumdur. Muhtemelen Halife, Hz. Hasan soyundan gelen Muhammed bin Abdullah ile mücadele ederken böyle bir hamleden kaçındı. Diğer taraftan amcası Abdullah bin Ali'nin hanedan içerisindeki gücü göz önüne alındığı zaman ona karşı doğrudan bir hamle fikrini uygun bulmadı.

Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer, kendi iktidarı için büyük bir tehdit teşkil eden Muhammed bin Abdullah isyanını³⁹ bastırmak için Kûfe valisi ve aynı

³⁴Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 377-380; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /104; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /305.

³⁵Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 380; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /105; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /305.

³⁶Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 392; Cehşiyarî, *Kitâbu'l-vuzerâ ve'l-küttâb*, 103-104.

³⁷Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 393; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /124; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /333.

³⁸Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 482-483; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 48/9

³⁹ İsyanın lideri ve temel iddiaları hakkında bkz. Mithat Eser, "Abbâsîler Döneminin İlk Mehdisi Muhammed b. Abdullah ve Onun Mehdiliği ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi" *Bilimname: Düşünce Platformu*, S. 41, (2020), 7-38.

zamanda veliahdı olan İsa bin Musa'yı görevlendirdi.⁴⁰ İsa bin Musa her ne kadar askeri anlamda tecrübeli bir isim olsa da bu işi yapabilecek başka komutanlar da vardı. Ebü Ca'fer'in onun tecrübesinden faydalanmak istemesi güçlü bir ihtimal gibi gözükse de daha sonraki süreçte İsa bin Musa'yı veliahtlık hakkından vazgeçirmeye çalışan halifenin bu tutumu başka ihtimalleri de akla getirmektedir. Bu manada İsa bin Musa, ilgili isyanını bastırırsa Ebu Ca'fer en büyük muhalifinden kurtulmuş olacaktı. Aksi bir durumda veliahdı olan İsa bin Musa öldürülür ise onun yerine oğlu Mehdi'yi veliaht tayin edebilecekti. Her iki durumda Ebü Ca'fer'in çıkarına uygun gözüküyordu. Bu görevlendirmenin İsa bin Musa için önemine gelince; o, bu tehlikeli ve önemli vazifeyi kabul etmek suretiyle hanedan içerisinde kendi konumunu sağlamlaştırmayı amaçlamıştır.⁴¹

Abbâsî ordusu İsa bin Musa komutasında Medine'ye doğru yola çıktı. 12 Ramazan 145 / 4 Aralık 762 tarihinde Medine şehrine ulaştılar. Muhammed bin Abdullah'a yapılan teslim olma çağrısı olumlu karşılık bulmadı. İsa bin Musa en az can kaybı ile bu isyanın bastırılmasını amaçladı. Bu yüzden Muhammed bin Abdullah taraftarlarına isyandan vazgeçmeleri halinde can güvenliği garantisi verdi. Ancak o, isyancılardan olumlu bir yanıt alamadı. İsa bin Musa savaştan başka seçeneğin kalmadığını düşünerek askerlerine saldırı emri verdi. Muhammed bin Abdullah ve taraftarları Abbâsî güçleri karşısında ciddi bir varlık gösteremediler. Savaş Muhammed bin Abdullah'ın 14 Ramazan 145 / 6 Aralık 762 tarihinde öldürülmesi ile son buldu.⁴²

İlgili isyanın kısa bir müddet içerisinde bastırılması İsa bin Musa açısından önemli bir başarı idi. Bu isyanın ardından İbrahim bin Muhammed Basra'da isyan çıkarınca Ebu Ca'fer, İsa bin Musa'yı bu isyanı bastırması için görevlendirdi. İsa bin Musa da halifenin emrini yerine getirmek için Kûfe'ye doğru yola çıktı.⁴³

İsa bin Musa ve Abbâsî ordusu önceki isyandan farklı bir durumla karşılaştılar. Öyle ki, İbrahim bin Abdullah'ın ordusunun direncini kıramayan Abbâsî ordusu isyancıların karşı saldırısı sonucu dağılıp kaçmaya

⁴⁰Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/436;İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /156; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, 125-126;Sourdel, " İsa b. Musa", 4/88; Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

⁴¹Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyânlar*, 244.

⁴²Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/263. Muhammed bin Abdullah isyanının İsa bin Musa komutasındaki ordu tarafından bastırılması ve Muhammed bin Abdullah'ın öldürülmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 436-454;İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /161.

⁴³Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/474;Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3 /215; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /172;Sourdel, " İsa b. Musa" IV/88;Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

başladı. İsa bin Mûsâ kendine sadık olan ve kaçmayan askerler ile birlikte direnmeye çalıştı. İbrahim bin Abdullah ve taraftarları kesin bir zafer kazanacaklarından emindiler. Ancak beklenemedik bir gelişme yaşandı. Daha önce isyancıların önünden kaçmak zorunda kalan Muhammed bin Süleyman ve Ca'fer bir Süleyman topladıkları askerler ile birlikte İbrahim bin Abdullah'ın ordusuna arka yönünden saldırıya geçtiler. Onlar, Abbâsi ordusunu takibi bırakıp Muhammed ve Ca'fer'in emri altındaki askerlere yöneldiler. Bu esnada kaçmakta olan Abbâsi ordusu geri döndü. Böylelikle iki askeri güç arasında kalan İbrahim bin Abdullah askerleri mağlup oldu.⁴⁴

Muhammed bin Abdullah ve İbrahim bin Abdullah isyanının bastırılması siyasi olarak Ebu Ca'fer'in konumunu güçlendirdi. Siyasi konumunu güçlendiren halife hanedan için dengeleri değiştirecek bir takım girişimlerde bulundu. Halife Ebû Ca'fer kendisinden sonra Abbâsî tahtına oğlu Mehdi'nin geçmesini istiyordu. Ancak İsa bin Mûsâ'nın veliahtlığı böyle bir isteğin önünde yasal bir engel olarak duruyordu. Bu engel İsa bin Mûsâ'nın ya tamamen hilafet haklarından vazgeçmesi ya da Mehdi'nin birinci veliaht olmasını kabul etmesiyle aşılabılırdi. Diğer taraftan hapiste olsa da Abdullah bin Ali'nin hayatta oluşu can sıkıcı bir problem idi.

147 / 764 tarihi Ebu Ca'fer'in planlarını hayata geçirme noktasında dönüm noktası olmuştur. Bu manada kendisinden sonra oğlu Mehdi'nin halife olmasını isteyen halife bu fikrini Kûfe valisi olan İsa bin Mûsâ'ya bildirerek ondan oğlu lehine veliahtlık hakkından vazgeçmesini talep etti. Ancak İsa bin Mûsâ halifenin bu isteğini geri çevirerek olumsuz yanıt verdi. İsteddiği cevabı alamayan Ebû Ca'fer ona karşı olan tavrını değiştirdi. Halife isteğini kabul ettirmek için İsa bin Mûsâ'ya baskı yapmaya başladı. Buna rağmen bir müddet istediği yanıtı alamadı.⁴⁵ İsa bin Mûsâ kendi yasal haklarından vazgeçmemek için bir müddet direniş göstermiş olsa da nihayetinde halifenin isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Böylelikle Ebû Ca'fer, oğlu Mehdi'yi aynı yıl içerisinde birinci veliaht ilan ederek onun adına biat aldı. İkinci veliaht ise İsa bin Mûsâ oldu.⁴⁶

İsa bin Mûsâ'nın Mehdi lehine veliahtlıktan çekilmesine gelince; bu hususta üç rivayet ön plana çıkmaktadır. İlk rivayete göre İsa bin Mûsâ'yı ikna etmek için Ebu Ca'fer'in en çok güvendiği isimlerden biri olan Hâlid bin Bermek görevlendirildi. O, İsa bin Mûsâ'nın veliahtlık sırasını Mehdi'ye

⁴⁴Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2 /263-265; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/475-476;Mâcid, "İsa b. Mûsâ", 22/482.

⁴⁵Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2 /265-266; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 48/9.

⁴⁶Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2 /266;İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 48/8.

bırakmasını istedi. Ancak Îsâ bin Mûsâ bu isteği kabul etmedi. Aldığı olumsuz cevaba rağmen Hâlid bin Bermek halifenin huzuruna çıkarak yasal veliahdın yapılan teklifi kabul ettiğini söyledi. İlgili görüşmede Hâlid'in yanında olanlar onun sözünü tasdik ettiler. Îsâ bin Mûsâ hakkında söylenenleri kabul etmese de kimseyi bu duruma inandıramadı.⁴⁷

Îsâ bin Mûsâ'nın veliahtlık sırasını Mehdi'ye bıraktığına dair ikinci rivayet oldukça ilginçtir. İlgili rivayete göre Mûsâ bin Îsâ yapılan teklife babasının olumsuz yanıt vermesinin işleri daha da kötü bir hale getirmesinden endişe duyuyordu. Bu durumu engellemek başka bir ifadeyle babasını ikna etmek için bir plan yaptı. İlgili plana göre Ebu Ca'fer, Îsâ bin Mûsâ'yı huzuruna çağırarak ve bu esnada halifenin adamlarından biri Mûsâ bin Îsâ'nın boğazını sıkacaktı. Duruma kayıtsız kalması mümkün olmayan baba, halifenin isteklerini yerine getirecekti. Nihayetinde olaylar planlı biçimde gelişti. Oğlunun boğazının sıkıldığını gören Îsâ bin Mûsâ paniğe kapılarak halifenin isteklerini kabul etti.⁴⁸ Son rivayete göre Îsâ bin Mûsâ 11.000.000 dirhem karşılığında hilafet hakkını Mehdi'ye bıraktı.⁴⁹ Îsâ bin Mûsâ'nın kendisi ya da aile üyelerinden birinin öldürülme ihtimaline karşı veliaht haklarından vazgeçmiş olma ihtimali daha ön plana çıkmaktadır.

İlk iki rivayet Îsâ bin Mûsâ'nın bir oldubitti ya da hile ile veliahtlık hakkını Mehdi'ye bıraktığını ifade etmektedir. Üçüncü rivayet ise Îsâ bin Mûsâ'nın maddi bir menfaat karşılığında böyle bir duruma razı olduğunu bildirmektedir. Bütün bu rivayetler bir gerçeğe işaret etmektedir. O da; ister gönülsüz ister gönüllü olsun Îsâ bin Mûsâ'nın Ebû Ca'fer'e uzun müddet direnç göstermesinin mümkün olmadığı gerçeğidir. Bu sürece Abbâsî hanedan üyelerinden ciddi bir tepki gelmemiş olması bu durumu teyid etmektedir.

Halife Ebû Ca'fer, Îsâ bin Mûsâ'nın veliahtlık hakkını Mehdi'ye devretmesinden ziyadesiyle memnun idi. Ancak o, bununla yetinmedi. Bu bağlamda Ebu'l-Abbâs tarafından 134 / 751 tarihinde Kûfe'ye vali olarak atanan ve on üç yıl boyunca bu görevi yapan Îsâ bin Mûsâ 147 / 764 tarihinde görevden alındı. Yerine halifenin emri ile Muhammed bin Süleymân

⁴⁷Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 488-489. Ayrıca bkz. İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, 130-131; Tayeb el-Hibri, *Reinterpreting Islamic Historiography: Hârûn al-Rashid and Narrative of the Abbâsîd Caliphate* (Cambridge: Cambridge Press, 2004), 39.

⁴⁸Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/485; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /182. İbn Kesîr olayın gelişimi hakkında ayrıntı vermeyerek Îsâ'nın hilafeti bırakmaya mecbur bırakıldığını ifade eder. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /408.

⁴⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /183; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/ 408.

atandı.⁵⁰Bu atama Abbâsî hanedan üyeleri arasında olağan bir görev değişimi değildi. İsa bin Mûsâ'nın görevden alındıktan sonra başka bir göreve atanmayıp belli bir zaman Bağdat'ta kalmaya mecbur bırakılması oldukça manidardı. Halife bu hamlesi ile İsa bin Mûsâ'yı yanında bulundurma ve kontrol altında tutmayı amaçladı.⁵¹

İsa bin Mûsâ veliahtlık meselesinde samimi davrandı. Söz verdiği şekilde Mehdi'nin birinci, kendisinin ikinci veliaht olmasını kabul etti. Buna rağmen halifenin ona karşı samimi davrandığını söylemek oldukça güçtür. Nitekim aynı yıl içerisinde gerçekleşen bir olay bu durumu teyid etmektedir. Rivayete göre 147 / 764 yılında Ebû Ca'fer hac emirliği yaptı.⁵² Hacca gitmeden önce ikinci veliahtı olan İsa bin Mûsâ ile çok gizli bir görüşme yaptı. O, bu görüşmede hapiste olan Abdullah bin Ali meselesini gündeme getirdi. Abdullah bin Ali'yi gizlice kendisine teslim edeceğini, bu durumu kimseye bildirmemesini ve kendisi hacda iken onu öldürmesini istedi. Abdullah bin Ali'nin ölümü ile hem Mehdi hem de kendisinin veliahtlık haklarının garanti altına alınacağını iddia etti. Abdullah bin Ali'yi gizli bir şekilde tutulduğu yerden çıkartan Ebû Ca'fer onu İsa bin Mûsâ'ya teslim etti. Halife'nin Abdullah bin Ali'yi öldürmesi için İsa bin Mûsâ'ya teslim etmiş olması şüpheli bir durumdu. Belli ki onun amacı sadece Abdullah bin Ali'yi ortadan kaldırmak değildi. Bunun ötesinde İsa bin Mûsâ'ya yönelik siyasi bir komplo planlanmıştı. Ebû Ca'fer'in ısrarlı biçimde ilgili durumu kimseye anlatmamasını ondan talep etmesi bu durumu destekler bir tavrıydı. Ebû Ca'fer hac yolunda iken bu durum gerçekleşeceği için hiç kimse onu bu hadiseden dolayı sorumlu tutmayacaktı. Planın ikinci aşamasına gelince; hac mevsiminde Abdullah bin Ali'nin yakınlarını kabul etmeyi düşünen Ebû Ca'fer istemeleri halinde Abdullah bin Ali'yi serbest bırakma sözü verecek ve böylelikle gerçek niyeti ve planını gizlemiş olacaktı. Şayet işler yolunda gider ve Abdullah bin Ali öldürülürse sadece ondan değil aynı zamanda İsa bin Mûsâ'dan da kurtulmuş olacaktı. İsa bin Mûsâ kendisine verilen görevi yerine getirmek için halifeye söz vermiş olsa da bu hususu en güvendiği kişiler ile istişare etme gereği duydu. Rivayete göre o kâtibi olan Yûnus bin Ferve'ye ilgili durumu anlattı. Yûnus bin Ferve, İsa'yı Ebû Ca'fer niyeti hususunda uyardı. İsa bin Mûsâ halifenin gerçek niyetini anladı. Bu nedenle kendisine mektup gönderen halifeye onun duymak istediği cevabı yazdı. Ebû Ca'fer,

⁵⁰Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 491;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh* , 5 /183.

⁵¹ Mehmet Dalkılıç, *Abbâsî Devletinde Hanedan Krizi ve İlk İç Savaş: H. 175-198 / M. 791-813*, (Ankara: İlahiyat, 2015), 20.

⁵²İbn Hayyât, *Târîhu İbn Hayyât*, 278; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/482;Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 4 /584.

Abdullah bin Ali'nin öldüğüne emin oldu. Bu yüzden hac esnasında Abdullah bin Ali'nin yakınlarını huzuruna çağırarak istemeleri halinde onu serbest bırakacağı sözü verdi. Hac dönüşü Halifenin huzuruna çıkan aile üyeleri Abdullah bin Ali'nin serbest bırakılmasını talep ettiler. Ebû Ca'fer vakit kaybetmeden huzuruna İsâ bin Mûsâ'yı çağırdı ve Abdullah bin Ali'yi huzura getirmesini talep etti. İsâ bin Mûsâ, Abdullah'ı halifenin emri ile öldürdüğünü söyledi. Ebû Ca'fer olanlardan haberi ve ilgisi olmadığını söyledi. Hacca giderken İsâ bin Mûsâ'ya gönderdiği mektupları inkâr etti. Daha sonra Abdullah'ın İsâ bin Mûsâ tarafından haksız biçimde öldürüldüğünü ve bu yüzden maktulün akrabalarının kısas isteme hakkı olduğunu söyledi. Olayların iç yüzünü bilmeyen Abdullah bin Ali'nin yakınları İsâ bin Mûsâ'yı öldürmek istediler. Bu duruma hazırlıklı olan İsâ bin Mûsâ, Abdullah bin Ali'yi sakladığı yerden çıkararak huzura getirtti. Böylelikle Ebû Ca'fer'in siyasi komplosu açığa çıkarılmış oldu.⁵³

Bu olay ilk baştan beri Ebû Ca'fer'in ikinci veliaht olan İsâ bin Mûsâ'ya güvenmediğini göstermektedir. Şayet plan başarılı olsaydı Ebû Ca'fer hem amcası Abdullah bin Ali hem de yeğeni olan İsâ bin Mûsâ'dan tamamen kurtulmuş olacaktı. İlgili olaydan sonra İsâ bin Mûsâ'ya karşı doğrudan bir harekete girişmeyen Ebû Ca'fer, Abdullah bin Ali'yi öldürtmek suretiyle kendi ve veliahtı açısından problem olması muhtemel bir kişiden daha kurtulmuş oldu.⁵⁴ Ebû Ca'fer, amcası Abdullah bin Ali'yi ele geçirdikten hemen sonra öldürmeyip bu işi zamana bırakmıştı. Bu husus, Abbâsî ailesi içerisinde önemli bir güce sahip amcalarını karşısına almamak ile izah edilebilecek bir husustur. Nitekim Ebû Ca'fer amcalarının gücünün geçmişe göre zayıfladığı bir dönemde bu işe girişmiştir. Ayrıca Muhammed bin Abdullah ve İbrahim bin Abdullah isyanını bastırması halifenin otoritesini güçlendirmiş ve bu durum Abdullah bin Ali'nin öldürülmesinde Ebû Ca'fer'in işini kolaylaştırmıştır.

C. Mehdi Dönemi: Velihtlik Haklarından Vazgeçiş ve İsâ Bin Mûsâ'nın Ölümü

158 / 775 tarihinde Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr hayatını kaybetti. Onun ölümü üzerine daha önce yapılmış olan anlaşma gereğince yeni halife Mehdi oldu. Halife Mehdi tıpkı babası gibi hilafetin ilk dönemlerinde İsâ bin

⁵³Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 482-483. Ayrıca bkz. Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3 /220-221;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh* , 5 /183-184. Ayrıca bkz. Ahmet Güzel, *Abbâsî Halifesi Mehdi b. Mansûr* (Konya: Kitap Dünyası, 2012), 53-54.

⁵⁴Abdullah bin Ali'nin ölümü hakkında bkz. Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 483;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh* , 5 /184;İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /406-407.

Mûsâ'ya iyi davrandı. Ancak zaman içerisinde onun da veliahdına karşı olan tutumu değişmeye başladı. Halife Mehdî kendisinden sonra oğlu Mûsâ'nın (Hâdi) hilafet makamına gelmesini istiyordu. Ancak kendisinin yasal veliahdı olan Îsâ bin Mûsâ'nın durumu bu isteğin önünde bir engel olarak duruyordu. Onun kendi isteğiyle veliahtlık haklarından Mûsâ lehine çekilmesi ile bu sorun aşılabilirdi. Bunu gerçekleştirebilmek için o dönem Kûfe'de bulunan Îsâ bin Mûsâ'ya durumu bildiren bir mektup yazdı. İlgili mektup ile Halife Mehdi, Îsâ bin Mûsâ'dan bütün veliahtlık haklarından vazgeçmesini talep etti. Teklifi kabul etmesi halinde Îsâ bin Mûsâ kendisine ait olan bütün yasal hakları kaybedecekti. Bu nedenle halifenin isteğini geri çevirdi. Mehdi ise ilk baştan itibaren zor kullanmadan bu problemi çözmeyi düşünüyordu. Onu ikna etmek için maddi anlamda cazip teklifler sunmaktan kaçınmadı. Îsâ bin Mûsâ maddi içerikli teklifleri geri çevirerek direnç gösterdi. Halife Mehdi böyle bir tavır kendisine karşı açık bir isyan olarak algıladı. Bu nedenle tutumunu sertleştirdi ve ikna amacıyla kuzeni Abbâs bin Muhammed'i Kûfe'ye gönderdi. Ancak böyle bir hamle de onu ikna etmek için yeterli olmadı. O zamana kadar Îsâ bin Mûsâ'nın kendi isteği ile bu işe razı olmasını bekleyen Halife Mehdi zor kullanmaya karar verdi. Îsâ bin Mûsâ'yı başkente getirebilmek için komutanlarından Ebû Hureyre Muhammed bin Ferrûh'u Kûfe gönderdi. Îsâ bin Mûsâ Bağdat'a gitmemek için mazeretler ileri sürmüş olsa da Mehdi'nin komutanı tarafından zorla başkente getirildi. Halife Mehdi geldiği ilk günden itibaren Îsâ bin Mûsâ'ya karşı psikolojik baskı yapmaya başladı. Abbâsi taraftarları tarafından sözlü ve fiziki saldırılara maruz kalan Îsâ kendisine yapılan veliahtlıktan vazgeçme teklifini kabul etmek zorunda kaldı.⁵⁵ Tarihler 26 Muharrem 160 / 14 Kasım 776 tarihini gösterirken Îsâ bin Mûsâ bütün veliahtlık haklarından vazgeçti. Böylelikle Mûsâ için biat alındı. Halife Mehdi bu durumu halka bildirmek için insanları büyük mescitte topladı. Halifenin yanında yeni ve eski veliahdı vardı. İlgili durum bütün halka bildirildi ve daha sonra onların biati alındı.⁵⁶ Halife Mehdi, Îsâ bin Mûsâ'ya yapılan anlaşmaya riayet etmesi hususunda bir sözleşme imzalattı.⁵⁷ Bu sözleşmenin şartları Ebû Ca'fer dönemindeki durumdan çok farklı idi. Bu bağlamda ilgili sözleşme ile Îsâ bin Mûsâ sadece veliahtlık sırasından değil aynı zamanda konumuna dair bütün haklardan vazgeçmiş

⁵⁵Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 553. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /233-234; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /481-483.

⁵⁶Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 553-554. İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, 135-136. Ya'kûbî bu olayın tarihini 159/775-776 olarak zikreder. Bkz. Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/277.

⁵⁷Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 554-555; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /234; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /483.

oluyordu.

Halife Mehdi'nin baskısı sonucu İsa bin Musa bütün hilafet haklarından feragat etmek zorunda kaldı. O, iktidar uğruna ikinci kez siyaseten kurban edilmiş oldu. Tarihi kaynaklarda, İsa bin Musa'nın kendisine yapılan teklifi kabul etmesi için 10.000.000 dirhem ve buna ilave olarak Zâb ve Kesker adı verilen yerlerde bazı arazilerin kendisine tahsis edildiği rivayet edilmektedir.⁵⁸ Onun kendisine yapılan ilgili teklifleri gönül rahatlığı ile kabul ettiğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Muhtemelen o, kendisi ve ailesinin can güvenliğini korumak için böyle bir teklifi kabul etmek zorunda kaldı.

Gerek Ebû Ca'fer gerekse Mehdi döneminde yaşamış olduğu siyasi çekişmeler yaşı ilerlemiş olan İsa bin Musa'yı hem bedenen hem de psikolojik olarak yıprattı. Ömrünün son günlerini Kûfe'de geçirmeyi tercih etti. 166 / 782 tarihinde Halife Mehdi'nin diğer oğlu Hârûn adına ikinci veliaht olarak biat alınması veliahtlık tartışmasını o dönem için tamamen sona erdirmiş oldu.⁵⁹ Bu olaydan bir müddet sonra 167 / 783 tarihinde İsa bin Musa, Kûfe'de hayatını kaybetti.⁶⁰ Öldüğü zaman tahminen 66 ya da 67 yaşında idi.⁶¹ Cenazesi şehrin valisi, kadısı ve önde gelen devlet adamlarının katılımı ile defnedildi.⁶²

Sonuç

İsa bin Musa, Abbâsî Hanedanı'nın önemli bir üyesidir. Kendisi Musa bin Muhammed'in oğlu olup Abbâsî ihtilali açısından önemli bir figür olan İbrahim bin Muhammed ve onun iki kardeşi olan Ebû Ca'fer ve Ebu'l-Abbâs'ın yeğenidir. Abbâsî Devleti kurulduğu zaman siyasi bir güce sahip olmayan İsa bin Musa zaman içerisinde aile içi çekişmelerin merkezinde yer almaya başlamış bir isimdir. Bu durum aile üyeleri arasında var olan bir güç mücadelesi ile izah edilebilecek bir husustur. Bu manada ilk Abbâsî Halifesi Ebu'l-Abbâs hanedan içerisinde amcalarının gücünü dengeleme üzerine bir

⁵⁸Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 553;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /234.

⁵⁹Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/574;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /250;İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /527.

⁶⁰Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4 / 580;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /255;İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13 /532;Mâcid, "İsa b. Musa", 22/482.

⁶¹Sourdel, İsa bin Musa'nın ölümü zaman yaşının 85 olduğunu iddia etmiştir. Sourdel, " İsa b. Musa", 4/88

İsa'nın 103/721 tarihinde dünyaya gelip 167/783 göz önüne alındığı zaman zikredilen rakamın doğru olmadığı anlaşılır. Konu hakkında bkz. İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımeşk*, 48/8, 19;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /285.

⁶²Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/ 580;İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımeşk*, 48/19;İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil fi't-târîh*, 5 /285

politika benimsemiştir. O, hem amcalarına hem de ailenin diğer üyelerine siyasi, idari, dini ve askeri anlamda birtakım görevler vermiştir. Bu süreçte İsa bin Mûsa'nın askeri, idari ve dini olarak bir takım görevler üstlenmiş olması ilgili politikanın pratik sonucundan başka bir şey değildir.

İsa bin Mûsa'nın hanedan içi siyasi çekişmelerin merkezinde yer almasına yol açan husus veliahtlık meselesi olmuştur. Her ne kadar Ebu'l-Abbâs amcası Abdullah bin Ali'ye Emevî ordularını mağlup etme karşılığında veliaht olma sözü vermişse de böyle bir söz aceleye getirilmiş gibi gözüküyordu. Diğer taraftan halifenin gerekli şartlar oluşmasına rağmen bu hususta resmi bir girişim başlatmamış olması onun bu hususta samimiyetini gösteren dikkat çekici bir tavrıdır. Nitekim ölmeden önce Ebu'l-Abbâs'ın gizli bir şekilde birinci veliaht olarak Ebû Ca'fer, ikinci veliaht olarak İsa bin Mûsa'yı seçmiş olması onun gerçek niyet ve samimiyetini ortaya koymuştur. Amcalarından veya onların ailesinden herhangi birinin halife olmasını istemeyen Ebu'l-Abbâs, çözüm yolunu kardeşi ve yeğenini veliaht tayin ederek buldu.

İsa bin Mûsa'nın Abbâsî Halifesi Ebu'l-Abbâs tarafından ikinci veliaht olarak tayin edilmiş olması tesadüf değildi. Birinci veliahtın başa geçmesine engel durumlar ortaya çıkması devletin siyasi istikrarı açısından önemli bir tehlike idi. Bu nedenle ikinci veliahtın tayin edilmiş olması muhtemel tehlikeleri önlemeye yönelik bir adım olarak görülmekteydi. İsa bin Mûsa'nın askeri ve idari yeteneği vardı ve halife ona Hac emirliği görevi vererek ön plana çıkmasına imkân tanıdı. İsa bin Mûsa'nın gerek halife gerekse onun ilk veliahtına karşı sadakatli tutumu ikinci veliaht tayin edilmesinde önemli bir faktör idi. İsa bin Mûsa ve ailesinin Abbâsî hanedanı içerisindeki zayıf pozisyonu göz önüne alındığı zaman, Ebu'l-Abbâs'ın onu tercih nedeni daha da anlamlı hale gelmekteydi.

Ebû Ca'fer belirli bir döneme kadar veliahtının haklarına saygılı bir halife gibi davrandı. İsa bin Mûsa ise Ebû Ca'fer'e karşı her daim samimi bir tutum sergiledi. Ancak Ebû Ca'fer otoritesini sağlamlaştırmaya başladığı andan itibaren veliaht hakkında gizli planlar yapmaya başladı. Muhammed bin Abdullah ve İbrahim bin Muhammed isyanı sonrası Ebû Ca'fer planlarını devreye soktu. Amcalarının da devlet içerisindeki gücünün azalmış olması halifeye böyle bir hamle yapma imkânı sağladı. Ebû Ca'fer, İsa bin Mûsa'dan birinci veliaht olmaktan vazgeçmesini ve veliahtlık hakkını oğlu Mehdi'ye devretmesini istedi. Bu isteğe İsa bin Mûsa karşı çıkmış olsa da hanedan içerisinde güçlü bir desteğe sahip olmadığı için boyun eğmek zorunda kaldı.

Halife Mehdi döneminde veliahtlık meselesi farklı bir boyuta taşındı.

Halife Mehdi, Abbâsî ailesi içerisinde bir çeşit emanetçi gözüyle bakılan İsa bin Musa sadece veliahtlık sırasından değil aynı zamanda bütün veliahtlık haklarından vazgeçmesini talep eden bir istekte bulundu. Halife Mehdi'nin zihninde veliaht olarak iki oğlu; Musa ve Hârûn vardı. Ona göre artık emanetçi bir veliahta gerek yok idi. Bu yüzden İsa bin Musa daha önce yaşadığı olayları tekrar yaşadı. Bütün veliahtlık haklarından vazgeçmek zorunda kaldı. Gerek Halife Ebû Ca'fer gerekse Mehdi döneminde siyasi çekişmelerin merkezinde ve hedefinde olan İsa bin Musa ömrünün son günlerini bir zamanlar valilik yapmış olduğu Kûfe'de geçirdi. Halife Mehdi zamanında bu şehirde hayata gözlerini yumdu.

Hülasa yasal veliaht olan İsa bin Musa'nın sahip olduğu hakları bırakmaya mecbur bırakılmış olması dönemin siyasi şartları ile izah edilebilecek bir durumdur. Onun tüm haklarından vazgeçmesi ile birlikte Abbâsî Devleti'nde gerek halifeler gerekse veliahtları Ebû Ca'fer'in soyundan gelmeye başladı. Siyasi anlamda istikrar kendisini gösterdi. Veliht tayin sisteminde temel amacın siyasi istikrarı sağlamak olduğu göz önüne alındığı zaman Abbâsîlerin bu hususta başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

Ahbâru'd-Devleti'l-Abbâsiyye ve fî ahbâri'l-Abbâs ve veledihi, thk. Abdülaziz Dûrî-Abdülcebbar Muttalibî, Beyrut: Dârü't-Talia, 1971.

BELÂZURÎ, Ensâbu'l-eşrâf, Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Yahyâ. *Ensâbu'l-eşrâf*. 4 Cilt Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1978.

CEHŞİYARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdûs. *Kitâbu'l-Vuzerâ ve'l-Küttâb*. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1980.

DALKILIÇ, Mehmet. *Abbâsî Devletinde Hanedan Krizi ve İlk İç Savaş: H. 175-198 / M. 791-813*. Ankara: İlahiyat, 2015.

el-HİBRÎ, Tayeb. *Reinterpreting Islamic Historiography: Hârûn al-Rashid and Narrative of the Abbâsîd Caliphate*. Cambridge: Cambridge Press, 2004.

ESER, Mithat. "Abbâsîler Döneminin İlk Mehdîsi Muhammed b. Abdullah ve Onun Mehdiliği ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi" *Bilimname: Düşünce Platformu*, S. 41, (2020), 7-38.

GÜZEL, Ahmet. *Abbâsî Halifesi Mehdî b. Mansûr*. Konya: Kitap Dünyası, 2012.

HAMEVÎ, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh. *Mucemu'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü's-sadr, 1977.

İbn ASÂKİR, Ebu'l-Kâsım Ali bin Hasan. *Târîhu Medîneti Dîmeşk*. 79 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995-2000.

İbn ASEM, Ahmed el-Kûfî. *el-Fütûh*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-fikr, 1992.

İbn HAYYÂT, Ebu Amr eş-Şeybani. *Târîhu İbn Hayyât*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbn KESİR, Ebû'l-Fidâ İsmâîl. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hicr, 1998.

İbn KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullâh bin Müslim. *el-Meârif*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

İbnü'l-ESİR, İzzüddîn Ebû'l-Hasan Ali bin Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

İbnü't-TIKTAKA, Safiyüddîn Ebû Cafer Muhammed bin Tâcüddin Ebu'l-

Hasan Ali bin Tabâtabâ. *el-Fahrî*, çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat, 2016.

MÂCİD, Abdülmün'im. "İsâ b. Mûsâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/482. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

MES'ÛDÎ, Ebû'l-Hasân Ali bin Hüseyin bin Ali. *Mürûcu'z-zeheb*, 4 Cilt. Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, tsz.

SOURDEL, D. "İsâ b. Mûsâ" *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. E. Van Donzel vd.. 4/88. Leiden: Brill, 1997.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.

YA'KÛBÎ, Ahmed bin İshâk bin Ca'fer bin Vehb bin Vâdîh. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.

ZORLU, Cem. *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyanlar*. Ankara: Ankara Okulu, 2001.

A HEROED AT THE CENTER OF INTERNAL CONFLICT IN THE ABBÂSÎD STATE: ISA IBN MUSA

 Mehmet DALKILIÇ^a

Extended Abstract

When we examine the history of Islam, we see that the crown system emerged from the Umayyad period. The Umayyad Caliph Muaviyah ibn Abi Sufyan had initiated this system by taking allegiance on behalf of Yazid. The main purpose of the system was to ensure that the Umayyad lineage remained in power. Although this system caused internal conflicts within the dynasty, it was preferred in the election of administrators until the collapse of the state. The Abbâsîds, who put an end to the political existence of the Umayyad state, continued the heirship system. In this way, they continued the dynastic state understanding.

Abu'l-Abbas as-Saffah, the founder and first caliph of the Abbâsîd state, took some precautions to keep his descendants in power. In this context, he appointed his elder brother Abu Ja'far al-Mansur as the first heir and his nephew Isa ibn Musa as the second heir so that a vacuum of authority would not arise after him. The fact that the caliph had appointed his brother as the first heir was expected. The situation of Isa ibn Musa, the second heir apparent, was somewhat different. Because the caliph, whose positions were stronger than him, had uncles. It is quite interesting that Abu'l-Abbas as-Saffah chose Isa ibn Musa, who did not have a strong position in the dynasty, rather than one of his uncles.

The fact that Isa ibn Musa was the grandson of Imam Muhammad ibn Ali, who started the Abbâsîd revolution, and that he was protected by Imam Ibrahim bin Muhammad, an important figure in the revolution after he lost his father, earned him a considerable reputation in the Abbâsîd family. However, his

^a Assoc. Prof., Kayseri University, mehmetdalkilic@kayseri.edu.tr

military and administrative abilities came to the fore, and Abu'l-Abbas as-Saffah gave him important tasks. However, the loyalty and devotion of Isa ibn Musa to the Abbâsîd caliph paved the way for him to become the second heir. It would not be wrong to see that the caliph's preference for Isa ibn Musa, who had weak support, rather than any of his powerful uncles in the Abbâsîd family, as a measure aimed at reducing the risk of political conflict at the point of succession.

After the death of Abu'l-Abbas As-Saffah, Abu Jafar al-Mansur became the new caliph. Isa ibn Musa was the legal heir apparent of the caliph. He acted in accordance with the will of the previous caliph. Upon the death of Abu'l-Abbas as-Saffah, he received allegiance on behalf of Abu Jafar al-Mansur. When the caliph's uncle, Abdullah ibn Ali, started a rebellion claiming that he was the legal heir, he sided with Abu Ja'far al-Mansur. The attitude of Isa ibn Musa in accordance with the agreements was not appreciated by the new caliph. In this sense, when Abu'l-Abbas as-Saffah was alive. Ja'far al-Mansur, who did not object to the second heir apparent of Isa bin Musa, did not want to accept the idea of his nephew to become the caliph after him. However, he did not reveal his true intentions until the Muhammed ibn Abdullah revolt was over. Some time after the revolt was suppressed, Abu Ja'far al-Mansur demanded from his legal heir to give the throne to his son, Mahdi. Isa ibn Musa refused this request by reminding him of the past contracts. The caliph had no intention of giving up on this request. Although the narrations are different, as a result of the pressure of the Caliph Abu Ja'far al-Mansur, Isa ibn Musa consented to the Mahdi being the caliph before him.

The transfer of the heirship rights of Isa ibn Musa is among the important political events of this period. Because for the first time in Abbâsîd history, a legal heir was forced to transfer his legal rights to another heir. The interesting thing is that the Caliph Abu Ja'far al-Mansur still sees Isa ibn Musa as a threat, even though he had promised to be the heir apparent of his son Mahdi. This is probably why he wanted to get rid of both his uncle Abdullah ibn Ali, who was in prison, and Isa ibn Musa, whom he had forced to become the second heir, with a conspiracy. However, he could not reach his goal because things did not develop as the caliph wanted. Mahdi, who became the new ruler upon the death of Abu Ja'far al-Mansur, had his father's view on the matter of heirship. But he took this one step further. He wanted Isa ibn Musa to give up his heirship rights completely. Caliph Mahdi, like his father, tried to persuade the legal heir through pressure and persecution. In this process, Isa ibn Musa, who had no significant support in the Abbâsîd dynasty, had to give up all his crown rights. Caliph Mahdi first took allegiance on

behalf of his son Hadi. In the following years, his other son Harun became the second heir. Shortly after this event, Isa ibn Musa died.

As a result, the heirship system, which was an important mechanism for the political existence of the state during the establishment of the Abbâsîd dynasty, came to the fore with the dispositions that did not comply with official agreements in the following years and became the focus of political discussion. Isa ibn Musa, who had to give up his right to the throne first and then completely, went down in history as a person at the center of the heirship debates. However, the controversies did not end completely after her death. In the following periods, the struggles for the heirship within the dynasty became more wearisome in terms of their results.

Keywords: Islamic History, Abbâsîds, Isa ibn Musa, Heirship, Abu Jafar al-Mansur, Mahdi.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

